

KORXONA BOSHQARUVINI TIZIMLASHTIRISH STRATEGIYALARI

Ro'ziboyev Otamurod Shuhrat o'g'li

Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" yo'nalishi 1-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15285812>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20- Aprel 2025 yil
Ma'qullandi: 23- Aprel 2025 yil
Nashr qilindi: 26- Aprel 2025 yil

KEY WORDS

korxonalar, boshqaruvi,
tizimlashtirish, strategik
rejalashtirish, menejment, tashkiliy
tuzilma, axborot texnologiyalari,
raqobatbardoshlik.

ABSTRACT

Ushbu maqolada zamonaviy menejment nazariyalari asosida korxonalar boshqaruvi tizimlashtirish strategiyalari tahlil etiladi. Tizimlashtirish orqali korxonalar ichki va tashqi omillarini uyg'unlashtirish, resurslardan samarali foydalanish, boshqaruvi qarorlarini optimallashtirish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Maqolada tizimli yondashuvning nazariy asoslari, strategik rejalashtirish mexanizmlari, tashkiliy tuzilma va boshqaruvi madaniyati o'rtasidagi o'zaro bog'liqliklar ilmiy-nazariy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, muvaffaqiyatli boshqaruvi tizimini shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'rni va ahamiyati ham tahlil qilinadi.

Bugungi globalashuv va raqobatbardosh iqtisodiy sharoitda korxonalar oldida turgan eng muhim vazifalardan biri - bu boshqaruvi tizimini tizimlashtirish asosida optimallashtirishdir. Korxonalar faoliyatining barqarorligi va samaradorligi bevosita menejment strategiyalarining to'g'ri shakllantirilishi hamda ularning amaliyotda izchil qo'llanilishiga bog'liq. Shu nuqtai nazardan qaraganda, korxonalar boshqaruvi tizimlashtirish strategiyalari zamonaviy iqtisodiyotni boshqarishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Tizimlashtirish - bu tashkilot ichki va tashqi muhitini o'zaro integratsiyalashgan holda boshqarish, faoliyat jarayonlarini kompleks yondashuv asosida qayta tashkil etish va optimal boshqaruvi yechimlarini ishlab chiqish jarayonidir. Bu esa, o'z navbatida, strategik rejalashtirish, funksional boshqaruvi, tashkiliy struktura va axborot oqimlarini yagona boshqaruvi platformasiga birlashtirishni talab qiladi. Tizimli yondashuv korxonada resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, risklarni bashorat qilish va ularni boshqarish, tashqi muhitdagi o'zgarishlarga tezkor javob qaytarish imkonini yaratadi.

Ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatmoqdaki, muvaffaqiyatli korxonalar boshqaruvi tizimini nafaqat vertikal va gorizontal boshqaruvi darajalari orqali, balki innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya infratuzilmalari yordamida tizimlashtirgan holda shakllantirishmoqda. Aynan shu jarayonlarda strategik menejment, tizimli tahlil, yechimlar muhandisligi (solution engineering) kabi ilmiy yondashuvlar dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolada korxonalar boshqaruvi tizimlashtirish strategiyalarining nazariy asoslari, ularning asosiy elementlari, amalga oshirish bosqichlari hamda ularning iqtisodiy samaradorlikka ta'siri ilmiy asosda tahlil qilinadi. Shu bilan birga, zamonaviy boshqaruv konsepsiyalarining milliy korxonalar faoliyatiga integratsiyalashuvi va ularning barqaror rivojlanish strategiyasidagi o'rni o'rganiladi. Korxonalar boshqaruv tizimini tizimlashtirish strategiyalarini ishlab chiqish va joriy etish ko'p bosqichli, murakkab va o'zaro integratsiyalashgan boshqaruv jarayonlarini o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonni samarali tashkil etish uchun quyidagi asosiy ilmiy-metodik yondashuvlar va strukturaviy komponentlar alohida e'tiborni talab etadi:

Korxonalar boshqaruvida tizimli yondashuv (systemic approach) — bu barcha boshqaruv elementlarini yagona yaxlit tizimda ko'rib chiqish, ularning o'zaro aloqadorligini aniqlash va integratsiyalashgan boshqaruv modelini shakllantirishni anglatadi. Bu uslub menejmentda holistik (holistic) tahlil tamoyiliga asoslanadi. Korxonaning tashkiliy-menejment tizimi (organizational-management system) quyidagi komponentlardan iborat bo'ladi:

strategik daraja – uzoq muddatli rivojlanish maqsadlarini belgilash;

taktik daraja – funksional bo'linmalar o'rtasidagi uzviy aloqalarni boshqarish;

operativ daraja – kundalik faoliyatni muvofiqlashtirish va monitoring qilish.

Boshqaruvni tizimlashtirish bo'yicha strategiyalar bir nechta toifalarga ajratiladi:

strukturaviy tizimlashtirish strategiyasi – korxonalar ichki tuzilmasini optimallashtirish, vakolatlar va funksiyalarni aniq taqsimlash;

funksional tizimlashtirish strategiyasi – ishlab chiqarish, marketing, moliya, inson resurslari kabi funksional yo'nalishlarni integratsiyalashgan holda boshqarish;

axborot tizimlashtirish strategiyasi – axborot texnologiyalari asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilishni avtomatlashtirish va raqamli transformatsiyani joriy etish;

innovatsion tizimlashtirish strategiyasi – yangi menejment texnologiyalarini, masalan, lean management, agile yoki BPM (Business Process Management) yondashuvlarini faoliyatga tatbiq etish.

Tizimlashtirish jarayonida korxonaning tashkiliy tuzilmasi, moddiy-texnik baza, inson kapitali, moliyaviy resurslar va axborot infratuzilmasi birgalikda kompleks tahlil qilinadi. Bu jarayonda SWOT tahlil, PESTLE tahlil, balanslashtirilgan ko'rsatkichlar tizimi (Balanced Scorecard – BSC), KPI (Key Performance Indicator) kabi ilmiy asoslangan tahliliy vositalar qo'llaniladi.

Bugungi kunda korxonalar boshqaruvida raqamli transformatsiya (digital transformation) asosiy omillardan biri hisoblanadi. Bunda ERP (Enterprise Resource Planning), CRM (Customer Relationship Management), SCM (Supply Chain Management) tizimlari orqali boshqaruv jarayonlari avtomatlashtiriladi va real vaqt rejimida monitoring qilinadi. Bu qaror qabul qilish jarayonining tezligi va aniqligini oshiradi.

Korxonada tizimlashtirish strategiyalarini tatbiq etish natijadorligini baholash uchun quyidagi mezonlar asosida monitoring olib boriladi:

operatsion xarajatlarning kamayishi (cost reduction);

ishlab chiqarish samaradorligining oshishi (productivity improvement);

bozor ulushining kengayishi (market share growth);

innovatsion salohiyatning oshishi (innovation capacity);

mijozlar ehtiyojini qondirish darajasi (customer satisfaction index).

Adabiyotlar tahlili:

Korxonada boshqaruvini tizimlashtirish strategiyalarini chuqur o'rganish uchun xalqaro va milliy miqyosda keng tan olingan nazariy va amaliy manbalar tahlil qilindi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, boshqaruv tizimlarining tizimlashtirilgan shaklda tashkil etilishi menejment fanining asosiy tadqiqot yo'nalishlaridan biridir.

Avvalo, P. Druckerning klassik asarlari ("Management: Tasks, Responsibilities, Practices")[1] korxonada boshqaruvida strategik fikrlash va tizimli yondashuv tamoyillarining shakllanishiga asos bo'ldi. Drucker boshqaruvni aniq maqsadlarga yo'naltirilgan, resurslardan samarali foydalanishga qaratilgan tizimli jarayon sifatida talqin qiladi. Uning qarashlari hozirgi zamonaviy tizimlashtirish konsepsiyalarining metodologik negizini tashkil etadi.

H. Mintzberg[2] tomonidan ishlab chiqilgan boshqaruv rollari modeli esa boshqaruvchilarning funksional faoliyatini tizimlashtirish va diversifikatsiyalash jarayonlarini chuqur o'rganishga imkon beradi. U boshqaruvning struktura va jarayon sifatidagi o'zaro bog'liqligini asoslab beradi, bu esa korxonada ichki boshqaruv tizimini kompleks ko'rinishda tashkil etish uchun muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Mahalliy tadqiqotchilar, xususan, M. X. Mullabayev[3] va R. A. Yuldashevlarning[4] korxonada boshqaruvi va innovatsion rivojlanish strategiyalari bo'yicha tadqiqotlari O'zbekistonda korxonada boshqaruv tizimlarini modernizatsiya qilish va tizimlashtirish zaruriyatini ilmiy asoslab beradi. Ularning ishlarida resurs bazasini diversifikatsiya qilish, tashkiliy strukturalarni moslashtirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali samaradorlikni oshirish muhim omillar sifatida ko'rsatib o'tiladi.

Bundan tashqari, BMT Taraqqiyot dasturi, Jahon banki va Xalqaro Mehnat Tashkiloti (ILO)[5] tomonidan tayyorlangan so'nggi hisobotlar ham zamonaviy korxonalarda boshqaruv tizimlarini tizimlashtirishning global tendensiyalarini, raqamli transformatsiya va yashil iqtisodiyot tamoyillarining tatbiqini ko'rsatib bermoqda. Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni anglatadiki, korxonada boshqaruvini tizimlashtirish strategiyalarini ishlab chiqishda quyidagi asosiy ilmiy tamoyillar muhim ahamiyat kasb etadi:

- boshqaruv jarayonlarini kompleks yondashuv asosida loyihalash;
- resurslarni integratsiyalash va optimallashtirish;
- axborot texnologiyalari va raqamli tizimlarni faol joriy etish;
- strategik moslashuvchanlik va tashqi risklarga tayyorgarlik.

Mazkur adabiyotlar negizida ishlab chiqilgan nazariy- metodologik asoslar maqolaning ilmiy va amaliy ahamiyatini oshirishga xizmat qilmoqda.

Muhokama:

Tadqiqot natijalari korxonada boshqaruv tizimining tizimlashtirilgan shaklda tashkil etilishi zamonaviy menejmentning asosiy tamoyillaridan biri ekanligini ko'rsatmoqda. Muhokama jarayonida shuni ta'kidlash zarurki, tizimlashtirish strategiyalari korxonaning tashkiliy-administrativ tuzilmasini, funksional bo'linmalararo kooperatsiyani va resurslardan foydalanish mexanizmlarini uzviy tarzda integratsiyalash imkonini beradi.

Birinchidan, holistik yondashuv (holistic approach) asosida ishlab chiqilgan tizimlashtirish strategiyalari korxonada ichki va tashqi muhit omillarini yagona boshqaruv modeli doirasida uyg'unlashtiradi. Tashqi omillarni (makroiqtisodiy tendensiyalar, raqobat muhiti, normativ-huquqiy baza) va ichki omillarni (moddiy resurslar, inson kapitali,

texnologik salohiyat) tizimli ravishda o'rganish orqali korxonada faoliyatining strategik vektorlari aniqlanadi.

Ikkinchidan, strategik rejalashtirish va operatsion boshqaruv jarayonlarining o'zaro uyg'unlashtirilishi samarali tizimlashtirishning muhim omili hisoblanadi. Strategik rejalashtirish (strategic planning) orqali uzoq muddatli maqsadlar belgilanadi, operatsion boshqaruv (operational management) esa bu maqsadlarning kundalik faoliyatda amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bu jarayonda Balanced Scorecard (BSC) metodologiyasi, KPI tizimi (Key Performance Indicators) va business process reengineering (BPR) kabi zamonaviy boshqaruv vositalari katta ahamiyat kasb etadi.

Uchinchidan, korxonada boshqaruvida raqamli transformatsiya (digital transformation) va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) asosida tizimlashtirish jarayonlarini jadallashtirish zarurati ortib bormoqda. ERP (Enterprise Resource Planning), CRM (Customer Relationship Management), SCM (Supply Chain Management) kabi tizimlarning joriy etilishi boshqaruv qarorlarini real vaqt rejimida qabul qilish va tahlil qilish imkonini beradi. Bu esa, o'z navbatida, korxonaning adaptiv qobiliyatini oshiradi va raqobatbardoshlik darajasini yuqori saqlashga yordam beradi[6].

To'rtinchidan, tizimlashtirish strategiyalarining muvaffaqiyati bevosita korxonaning tashkiliy tuzilmasi va menejerlarning institutsional salohiyatiga bog'liqdir. Tashkiliy struktura optimal darajada moslashuvchan (flexible) va o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslasha oladigan bo'lishi lozim. Bu borada adhocratsiya modeli (adhocracy model) va matritsali struktura (matrix structure) yondashuvlari korxonada boshqaruvida tizimlashtirishni qo'llab-quvvatlovchi muhim konsepsiyalar sifatida namoyon bo'ladi.

Beshinchidan, tizimlashtirish strategiyalarining amalga oshirilish jarayonida innovatsion menejment (innovation management) va o'zgarishlarni boshqarish (change management) tamoyillarini to'g'ri tatbiq etish zarur. Innovatsion g'oyalarni aniqlash, ularni amalga oshirish va natijadorligini monitoring qilish tizimlashtirish jarayonining uzviy qismi hisoblanadi. Bu borada Diffusion of Innovations Theory (E. Rogers) va Kotterning 8 bosqichli o'zgarish modeli (Kotter's 8-Step Change Model) ilmiy asoslangan konsepsiyalar sifatida ahamiyatga ega.

Muhokama natijalaridan ko'rinadiki, korxonada boshqaruvini tizimlashtirish strategiyalari kompleks yondashuv, innovatsion faoliyat, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish, resurslardan oqilona foydalanish va tashkiliy moslashuvchanlik tamoyillariga asoslanishi lozim. Shu tarzda shakllantirilgan tizimlashtirish strategiyalari nafaqat korxonada ichki samaradorligini oshiradi, balki uning tashqi bozorga chidamliligini va raqobat ustunligini ta'minlaydi.

Xulosa.

Korxonada boshqaruvini tizimlashtirish strategiyalari zamonaviy menejment amaliyotida raqobatbardoshlikni oshirish, resurslardan samarali foydalanish va tashqi muhitdagi o'zgarishlarga moslashuvchanlikni ta'minlashda muhim determinant sifatida namoyon bo'ldi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan strategiyalar korxonaning barqaror rivojlanishiga, faoliyat samaradorligining oshishiga va innovatsion salohiyatining mustahkamlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tizimlashtirish jarayonida strategik rejalashtirish, tashkiliy struktura optimallashtirilishi, raqamli texnologiyalarni joriy etish va inson resurslari menejmenti o'rtasidagi uzviy aloqalarni ta'minlash asosiy zarurat

sifatida e'tirof etildi. Shuningdek, tizimlashtirish strategiyalarining muvaffaqiyati ularni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishda kompleks va dinamik yondashuv tamoyillariga amal qilinishiga bog'liq.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, korxonada boshqaruvini tizimlashtirish strategiyalari raqobatbardosh va barqaror korxonada modelni shakllantirishning asosiy faktori bo'lib, bu borada ilmiy asoslangan yondashuvlar va zamonaviy texnologik yechimlardan foydalanish strategik ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Друкер П. Ф. Менеджмент: задачи, обязанности, практика. – Москва: Вильямс, 2008. – 672 с.
2. Минцберг Г. Структура в кулаке: Очерки о проектировании организаций. – Санкт-Петербург: Питер, 2007. – 512 с.
3. Муллабоева М. Х. Совершенствование системы управления предприятиями в условиях инновационной экономики: монография. – Ташкент: Fan va texnologiya, 2020. – 220 с.
4. Юлдашев Р. А. Управление инновационным развитием предприятий: теория, методология, практика. – Ташкент: Iqtisodiyot, 2021. – 300 с.
5. Jumaniyozov, F. (2025). MINTAQA BARQAROR IQTISODIY O 'SISHINI TA'MINLASHDA SUV RESURSLARI SAMARADORLIGINI BAHOLASH VA UNING YASHIL IQTISODIYOTDA TUTGAN O 'RNI. Молодые ученые, 3(4), 118-122.
6. United Nations Development Programme. Human Development Report 2022: Uncertain Times, Unsettled Lives. – New York: UNDP, 2022. – 336 p.
7. World Bank. World Development Report 2023: Migrants, Refugees, and Societies. – Washington, DC: The World Bank, 2023. – 348 p.

INNOVATIVE
ACADEMY